

DOI: 10.31392/NPU-nc.series14.2019.27.24

УДК 159.922.6:[37.016:17]

Шпіца Р. І., Полатайко О. М., Фізер В. С.

Формування мистецьких знань підлітка відповідно до їх вікових особливостей та потреб

У статті розглядаються питання, пов'язані із впливом вікових особливостей та потреб на формування мистецьких знань підлітка. На їх основі визначено об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на засвоєння знань. Визначено їх важливість, яка проявляється під час формування знань учнів на інтегрованому уроці музики.

Ключові слова: мистецькі знання; особливості та потреби підліткового віку; мистецька освіта.

Вплив мистецтва на таку усталену категорію як знання має певні особливості. Вони виявляються в її інформаційній та емоційно-чуттєвій складових. Оновлення та набуття нових мистецьких знань тісно пов'язане з пізнавальними процесами. Значну роль у цих процесах відіграють досвід, свідомість, інтелект та світогляд школяра. У цьому контексті важливим є формування мистецьких знань учнів-підлітків. Вони мають суттєві відмінності у зв'язку із особливостями віку та впливом мистецтва на учня. Зазначимо, що під мистецькими знаннями підлітка ми розуміємо певну сукупність відомостей з різних видів мистецтва, які є «результатом сприйняття та розуміння художніх явищ, відтворюється у його свідомості у вигляді понять, суджень та емоційно-ціннісних ставлень та слугують основою для утворення мистецької картини світу» [16].

Виявлено, що у шкільній мистецькій освіті є ряд невирішених питань, які потребують уточнення та перегляду. Одним з них є вплив особливостей віку на формування мистецьких знань підлітків у процесі вивчення навчального матеріалу на інтегрованих уроках музичного мистецтва. Наразі відбуваються зміни навчальних програм «Музичне мистецтво» та «Мистецтво», збільшення/зменшення й уточнення їхньої інформаційної змістової та зменшення годин у шкільному компоненті, що ускладнює формування мистецьких знань та актуалізує тему статті.

У психолого-педагогічній та мистецтвознавчій літературі питання вікових особливостей та їх вплив на формування знань підлітка розглядали Л.Виготський [3], О.Леонтьєв [8], Д.Ельконін [16], Ф.Дольто [4], І.Кулагіна [7], Т.Мараховська [10], Д.Колесов та Д.М'яков [6], Д.Фельдштейн, Ю.Черкашина. Окремі висновки з цієї проблематики знаходимо у дослідниці Л.Божович [2]. У контексті шкільної освіти дотичне поняття субкультур розглядають Л.Лисенко [9] та Т.Строгаль [12].

Мета статті – висвітлення базових вікових особливостей, які завдяки об'єктивним та суб'єктивним чинникам впливають на формування мистецьких знань підлітків під час вивчення навчального матеріалу на інтегрованих уроках музики та у позашкільній діяльності.

Підлітковий вік – складний вік, «вік між дитинством та дорослістю», перехідний вік. У цей період відбувається жива взаємодія між навколишнім середовищем та школярем. Вона суттєво впливає на соціальну роль підлітка в оточуючому середовищі (Л.Виготський) та зміну діяльності, що займає чільне місце у психічному розвитку особи (О.Леонтьєв, Д.Ельконін). Разом з цим, відчутною стає динаміка новоутворень у свідомості дитини, зазнає змін її ставлення до соціуму, інакшим стає її внутрішнє та зовнішнє життя (Д.Ельконін, І.Дубровіна), активно формується світогляд, самооцінка і самопізнання. Саме тому потрібно враховувати особистісні потреби та вікові особливості підлітка зазначає Л.Божович). Ці якості відіграють важливу роль у процесі становлення особистості учня.

Вивчаючи питання формування мистецьких знань учнів 7-8 класів, ми виділяємо базові особливості підліткового віку та відповідні їм суб'єктивні та об'єктивні чинники.

До *суб'єктивних* відносяться: індивідуальні особливості, вікові психофізіологічні особливості та наявність художньо-естетичного досвіду. Серед *об'єктивних* можна виділяти

– вплив масової культури, вплив середовища (неформальні об'єднання, сім'я); вплив інформаційних технологій (*Google-ефект*) [16]. Відтак розглянемо їх детальніше.

Індивідуальні особливості підліткового віку передбачають відчуття дорослості, зміну характеру, біологічну перебудову організму і є одним з суб'єктивних чинників, які впливають на формування мистецьких знань учнів.

Підлітковий вік у наукових напрацюваннях пов'язують з відчуттям дорослості. Так, Д.Ельконін переконує, що відчуття дорослості – це своєрідний психологічний симптом, який свідчить про початок підліткового віку. Він є тим новоутворенням у свідомості, за допомогою якого підліток порівнює себе з іншими людьми і «перебудовує» свою діяльність. Особливості підліткового віку, як зазначає автор, проявляються у: спілкуванні (з однолітками, вчителями, батьками тощо); діяльності; формуванні Я-концепції, яка стає вищим рівнем самосвідомості підлітка [17].

Натомість, І.Кулагіна зазначає, що в період дорослішання змінюється характер людини, з'являється прагнення перетворювати знання і досвід в певну схему, що допомагає орієнтуватися в житті, в світі, в самому собі. Важливого значення набуває й біологічна перебудова школяра [7]. Вікові психофізіологічні особливості проявляються через самоствердження, потребу у суспільно корисних справах, гіперчутливість тощо.

Досліджуючи особливості підліткового віку, психолог Т.Мараховська підтримує думку зазначених авторів, щодо характеристики підліткового віку як специфічного новоутворення – потреби в самоствердженні. Вона реалізується через процес становлення готовності учня до життя в суспільстві і передбачає засвоєння суспільних вимог не тільки до особистості, але і до її діяльності, стосунків та поведінки дорослих, що його оточують. Становлення дорослості відбувається по-різному. Школяр у підлітковому віці вже краще, ніж учень молодшої школи розуміє себе, може аналізувати власні вчинки. Однак йому ще важко передбачити їх наслідки [10, с.36]. Одним із домінуючих мотивів поведінки та діяльності учня у зазначений період є його взаємодія з однолітками. Саме вона породжує в нього прагнення зайняти належне місце серед них. Відтак його потреба в самоствердженні настільки сильна, що задля визнання ровесниками підліток готовий поступитися своїми поглядами та переконаннями, здійснювати вчинки всупереч своїм моральним настановам. На ці особливості звертає увагу психолог Т.Мараховська [10, с.36].

Науковці Д.Колесов та Д.М'ягков, вивчаючи психологію та фізіологію підлітка, акцентують увагу на його гіперчутливості. Вони пов'язують її з особливостями психологічного і фізичного розвитку [6]. На думку вчених, саме ці особливості набувають значення складнощів підліткового віку є серйозною педагогічною проблемою. Науковці виділяють чотири об'єктивні основи складностей підліткового віку: відмінності між вимогами, що висуваються суспільством до дітей і дорослих та їхніми обов'язками і правами; швидкий темп змін у фізичному і психічному стані підлітка, характері, реакції на зовнішні впливи; дефекти виховання (порушення емоційної сфери через недостатню самостійність дитини чи замкнутість у спілкуванні з однолітками та дорослими); психологічні зрушення та виникнення у підлітка фізичного відчуття власної дорослості [6, с.30].

Психолог В.Мясищев відзначає, що у період дорослішання відбувається суттєва зміна впливу на дитину. Також цей період характеризується виразним напрямом свідомості на себе. Це відбувається у підлітка, в першу чергу, у процесі спілкування з однолітками. Саме таке спілкування є одним з провідних типів діяльності підлітка. Важливе значення також має оцінка від оточуючих. Результатом такої оцінки може стати піднесення у виконанні певної діяльності (при схваленні її оточуючими), або невпевненість у своїх можливостях і поява негативних властивостей (при невдачах). Не можна забувати при цьому, що у даний період відзначається завищеною самооцінкою, а будь-яка оцінка сприймається гіперемоційно.

Вплив масової культури у сучасних умовах та розвиток музичної індустрії впливає на формування інтересів підлітків до музики. Зсув (своєрідне зміщення) спектру музичних інтересів підлітків до різновидів сучасної музики та масової культури впливає на зниження

інтересу до дисципліни «Музичне мистецтво». Практика показує, що дедалі частіше у музичному оточенні підлітків не знаходиться місця шедеврам класичного музичного мистецтва, високохудожнім зразкам народної музики. Ю.Черкашина зазначає актуальність даного питання на сучасному етапі розвитку суспільства [14, с. 3-4] Зокрема наголошує, що наразі створено багато програм з музичного мистецтва, які націлені на формування інтересу учнів до музики та формування якісних знань. Провідна ідея, яку обстоює науковець – врахування музичних смаків, вподобань підлітка та ненав'язливе заохочення його до сприймання найкращих класичних зразків музичного мистецтва [16].

Вплив середовища через неформальні об'єднання та сім'ю є одним з важливих об'єктивних чинників, які впливають на формування мистецьких знань підлітків. Особливістю перехідного періоду може бути належність школяра до певної субкультури. Під її впливом, підлітки змінюють своє ставлення як до себе, так і до світу дорослих. Підлітки, в силу специфіки свого віку, відкриті до сприйняття та створення чогось нового, активно вибирають та переробляють будь-яку інформацію, пристосовують її до своїх потреб та інтересів. Науковець Т.Строгаль говорить про позитивний та негативний вплив сучасної музики на підлітків. Головною ідеєю її наукових пошуків стає перспективність використання музики різних субкультур з терапевтичною метою у навчальному процесі [12, с.65].

Науковці повинні враховувати музичні вподобання дітей і вносити корективи до чинної програми. Разом з тим, не можна занадто зміщувати акцент на шаблонну, сучасну музику і повністю довіряти смакам учнів.

Провідними темами при дослідженні особливостей підліткового віку, французький психолог Ф.Дольто вважає такі як: самотність, шкільні труднощі, використання наркотиків, взаємовідносини між батьками та дітьми, втеча з дому та безліч «незручних» питань. Науковець переконаний, що підлітки повинні подолати різні перешкоди, впоратися зі своїми протиріччями, стати самостійними та відповідальними [4, с.74], а сімейні відносини можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на підлітка.

Ще однією сучасною особливістю підліткового віку та відповідно вагомих чинником у формуванні знань є комп'ютерна залежність. Практикуючі психологи Н.Скубановська та О.Фялковська визначають наступну ознаку підліткового віку – «Ефект *Google*». Вони характеризуються її як своєрідний хворобливий стан дитини, залежність від соцмереж та комп'ютера. Науковці визначають позитивний та негативний вплив комп'ютера в житті учня [16].

У цьому контексті важливу роль відіграє вчитель мистецтва. Він може стати тим дорослим, який зможе підтримати, похвалити, підштовхнути чи відштовхнути учня від певної діяльності, а створена з вчителем спільна справа, яка є соціально значущою та уможливує реалізацію у самоствердженні, спрямовує діяльність підлітків на створення передумов до формування знань на інтегрованих уроках музики.

Нааявність художньо-естетичного досвіду – третій суб'єктивний чинник формування мистецьких знань підлітків. Він передбачає потребу у творчому спілкуванні з творами мистецтва і може проявлятися у виявленні та врахування мотивів творчої діяльності, яка реалізується через виконання улюбленої справи у сфері мистецтва.

Не менш важливою є діяльність школярів цього віку [13, с.102]. Відтак, Д.Фельдштейн підкреслює, що суспільно-корисна діяльність на волонтерських засадах має домінантне значення в психологічному розвитку підлітків, а спеціальна мистецька її спрямованість створює передумову для нового рівня мотивації підлітка. Інтерес до певної діяльності і відповідна мотивація – важливі для цього віку [13].

На уроках музичного мистецтва дані чинники, на наш погляд, проявляються через критичне мислення учнів у ході аналізу, інтерпретації музичних творів, аргументації своїх поглядів, оцінки, використання діалогічної форми спілкування між учасниками навчально-виховного процесу на основі партнерських взаємостосунків, що сприяють проявам: самостійності, ініціативи, самоорганізації в різних видах музичної діяльності на уроках

музики [16] і виявляються у відносній індивідуалізації. Вона реалізується не за усім об'ємом навчальної діяльності, а в якомусь із її видів (творчості, співу, сприйнятті музики тощо). Зазначені чинники можуть проявлятися також через: взаємодію школи та родини в реалізації музичної освіти; залучення учнів до різних видів активної музично-творчої діяльності в урочний та позаурочний час із урахуванням їх потреб, інтересів, здібностей та вікових особливостей (створення шкільних ансамблів, тріо, вокально-інструментальних бендів; участь у благодійних концертах для потребуючих. Учні можуть не тільки брати участь у концертах, а й малювати листівки, ставити мюзикли, вистави, організовувати солодкі столи або обіди для учасників АТО, дітей сиріт, інвалідів. Таким чином, підлітки зможуть допомогти, переосмислити свої, часто комерційні життєві орієнтири [16].

Отже на основі аналізу та дослідження наукової літератури стосовно впливу вікових особливостей на формування мистецьких знань підлітка нами було виділено чинники, які безпосередньо реалізуються на уроках музичного мистецтва. Визначено, що вони впливають на формування мистецьких знань підлітків не лише на інтегрованих уроках музичного мистецтва та мистецтва, але і у позакласній шкільній діяльності.

Література

1. Асмолов А. Г., Ягодин Г. А. Образование как расширение возможностей развития личности (от диагностики отбора – к диагностике развития). *Вопросы психологии*. 1992. № 1. С. 6-13.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. СПб. : Питер, 2009. 398 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. Т.4. Детская психология / под ред. Д. Б. Эльконина. Москва : Педагогика, 1984. 432 с.
4. Дольто Ф. На стороне подростка / Пер. с фр. А. К. Борисова. Екатеринбург : Рама Паблишинг, 2010. 423 с.
5. Дубровина И. В. Формирование личности в переходный период от подросткового к юношескому возрасту. Москва : Педагогика, 1987. 184 с.
6. Колесов Д. В., Мягков И. Ф. Учителю о психологии и физиологии подростка. Москва : Просвещение, 1986. 80 с.
7. Кулагина И. Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет) : учебное пособие. 5-е изд. Москва : Изд-во УРАО, 1999. 176 с.
8. Леонтьев А. Н. Педагогическое общение. Москва : Знание, 1979. 47 с.
9. Лисенко Л. Г. Твоя безпека – у твоїх руках. *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2015. №6(78) червень. Спецвипуск. С. 24-29.
10. Мараховська Т. Стань дитині вірним другом, або як порозумітися з підлітком. *Психолог : газета*. 2012. №23(503), грудень. С. 36-38.
11. Скубановська Н. І., Фялковська О. Т. Комп'ютерна залежність – виклик. *Шкільному психологу. Усе для роботи* : (науково-методичний журнал). 2015. №3(75), березень. С.15-19.
12. Строгаль Тетяна. Вплив музики молодіжних субкультур на молодь. *Простір арт-терапії* : зб. наук. ст. / УМО, 2013, ВГО «Арт-терапевтична асоціація» ; редкол.: Лушин П. В., Чуприков А. П. та ін. Київ : Золоті ворота, 2013. Вип.1(13). С. 64-75.
13. Фельдштейн Д. И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности : избранные труды. 2-е изд. Москва : МПСИ, 2004, 672 с.
14. Черкашина Ю. Н. Педагогические условия формирования интереса к музыке у учащихся 5-8 классов общеобразовательной школы : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Черкашина Юлия Николаевна ; Курский гос. ун-т. Курск 2007. 234 с.
15. Шпіца Р. І. Організаційно-методична модель формування мистецьких знань учнів 7-8 класів на інтегрованих уроках музики Теоретичні питання культури, освіти та виховання : збірник наукових праць. Київ : Вид. центр КНЛУ. 2017. №(1) 55. С. 133-136.
16. Шпіца Р. І. Формування мистецьких знань учнів 7-8 класів на інтегрованих уроках музики: дис. ...канд.пед.наук : 13.00.02 / Шпіца Роксолана Ігорівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2017. – 259с.
17. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. Проблемы возрастной и педагогической психологии / Под ред. Д. И. Фельдштейна. Москва : Международная педагогическая академия, 1995. 224 с.

Про авторів:

Шпіца Роксолана Ігорівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти Педагогічного інституту, Київський університет імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

Полатайко Олена Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки мистецтва та фортепіанного виконавства, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)

Фізер Вікторія Семенівна, старший викладач кафедри співу, диригування та музично-теоретичних дисциплін, Мукачівський державний університет (89600, м. Мукачево, Україна)

Shpitsa R. I., Polataiko O. M., Fizer V. S.

Formation of teenager's artistic knowledge according to their age characteristics and needs

In recent years, there has been great interest among educators in development of the artistic knowledge of adolescent students. **The purpose of the article** is to highlight the basic age characteristics, through objective and subjective factors that influence the formation of artistic knowledge of teenagers when studying educational material in integrated music lessons and after-school activities.

When teaching teenagers, it is important to take into account age characteristics that affect their learning. At the same time, you must consider how age impacts their cognitive ability which may assist or hinder learning.

We discuss the following: Characteristics of adolescent learners; Effects of age on artistic knowledge; Different factors that influence formation of artistic knowledge.

Updating and acquiring new artistic knowledge is closely linked to the cognitive processes of understanding, perception and thinking. The experience, consciousness, intelligence and worldview of the student play a significant role in these processes. In this context, it is important to develop the artistic knowledge of adolescent students, which has some differences due to age characteristics and the impact of art on the student. They have both direct and indirect impact on students' learning of artistic knowledge. Such age-specific features are considered as a collection of information from different kinds of art, which is the result of the perception and understanding of artistic phenomena, reproduced in the mind of the teenager in the form of concepts, judgments and emotional-value relations and serve as a basis for the formation of an artistic picture of the world.

School art education has been found to have a number of unresolved issues, one of which is related to the influence of age characteristics on the formation of adolescents' artistic knowledge in the process of learning educational material in integrated music arts lessons. Changing the curricula of "Musical Art" and "Art", increasing / reducing and refining their content and reducing the hours in the school component complicates the formation of artistic knowledge and updates the topic of the article. In psycho-pedagogical and art literature the questions of age peculiarities and their influence on the formation of adolescent knowledge were considered by L. Vygotsky, O. Leont'ev, D. Elkonin, F. Dalto, I. Kulagin, T. Marakhovska, D. Kolesov and D. Myagkov, D. Feldstein, and Y. Cherkashina. Separate conclusions on this issue are found in the researcher L. Bozhovich. In the context of school education, the relevant concept of subcultures is considered by L. Lysenko and T. Strogal.

As a result, in determining the basic features of adolescence, we want to distinguish subjective and objective factors having impact on the formation of adolescents' artistic knowledge. Thus, among the objective ones, we can see the influence of mass culture; the impact of the environment (informal groups, families); the impact of information technology (Google effect). Subjective include the following: individual characteristics, age-related psychophysiological features and the presence of artistic and aesthetic experience.

Keywords: artistic knowledge; peculiarities and needs of adolescence; art education.

References

1. Asmolov A.G., Yagodin G.A. Education as an extension of personality development opportunities (from selection diagnostics to developmental diagnostics). Psychology issues. 1992. No. 1. S. 6-13. [in Russian]
2. Bozhovich L.I. Personality and its formation in the infancy. St. Petersburg. : Peter, 2009. 398 p. [in Russian]
3. Vygotsky L.S. Collected works: in 6 vols. Vol. 4. Child psychology / ed. Elkonin. Moscow: Pedagogy, 1984. 432 p. [in Russian]

4. Dolto F. On the teenager's side / Per. with fr. AK Borisov. Ekaterinburg: Rama Publishing, 2010. 423 p. [in Russian]
5. Dubrovina I.V. Formation of personality in the transition period from adolescence to adolescence. Moscow: Pedagogy, 1987. 184 p. [in Russian]
6. Kolesov D.V., Myagkov I.F. Teacher on the psychology and physiology of a teenager. Moscow: Enlightenment, 1986. 80 p. [in Russian]
7. Kulagina I. Yu. Age psychology (Child development from birth to 17 years): a textbook. 5th ed. Moscow: URAO Publishing House, 1999. 176 p. [in Russian]
8. Leont'ev A.N. Pedagogical communication. Moscow: Knowledge, 1979. 47 p. [in Russian]
9. Lysenko L.G. Your safety is in your hands. A school psychologist. All for work. 2015. # 6 (78) June. Special issue. Pp. 24-29. [in Ukrainian]
10. Marakhovskaya T. Become a true friend to your child, or how to talk to a teenager. Psychologist: Newspaper. 2012. №23 (503), December. Pp. 36-38. [in Ukrainian]
11. Skubanovskaya N.I., Fyalkovskaya O.T. Computer addiction is a challenge. A school psychologist. All for work: (scientific and methodological journal). 2015. No. 3 (75), March. P.15-19. [in Ukrainian]
12. Strogal Tatiana. Influence of music of youth subcultures on youth. The space of art therapy: coll. Sciences. Art. / UMO, 2013, Art Therapy Association; editors: Lushin PV, Chuprikov AP and others. Kyiv: Golden Gate, 2013. Issue 1 (13). Pp. 64-75. [in Ukrainian]
13. Feldstein D.I. Psychology of Adulthood: Structurally-Contentful Characteristics of the Personality Development Process: Selected Works. 2nd ed. Moscow: MPSI, 2004, 672 p. [in Russian]
14. Cherkashina Yu. N. Pedagogical conditions of formation of interest in music in students of 5-8 grades of a comprehensive school: diss. ... Pedagogical Sciences : special. 13.00.01 / Cherkashina Yulia Nikolaevna; Kursk state. Univ. Kursk, 2007. 234 p. [in Russian]
15. Spitsa R.I. Organizational and methodical model of formation of artistic knowledge of pupils of 7-8 classes in integrated music lessons Theoretical questions of culture, education and upbringing: a collection of scientific works. Kyiv: View. center of KNLU. 2017. № (1). Pp. 133-136. [in Ukrainian]
16. Spitsa R.I. Formation of Artistic Knowledge of Grades 7-8 Students in Integrated Music Lessons: Diss. ... Ph.D. in Science: 13.00.02 / Spitz Roxolana Igorevna; M.P. Dragomanov National Pedagogical University. - Kyiv, 2017. - 259s. [in Ukrainian]
17. Elkonin D.B. Selected psychological works. Problems of age and pedagogical psychology / Ed. D.I. Feldstein. Moscow: International Pedagogical Academy, 1995. 224 p. [in Russian]

About the authors:

Spitsa Roksolana Igorevna, Candidate of Pedagogy (Ph.D.), Senior Lecturer at the Department of Elementary Education, Pedagogical Institute, Boris Grinchenko University of Kyiv (Kyiv, Ukraine);
ORCID: 0000-0002-9354-0641

Polatayko Olena Mykhailivna, Candidate of Pedagogy (Ph.D.), Associate Professor at the Department of Pedagogy of Art and Piano Performance, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine);
ORCID: 0000-0002-2960-7004

Fizer Victoria Semenovna, Senior Lecturer at the Department of Singing, Conducting and Musical-Theoretical Sciences, Mukachevo State University (89600, Mukachevo, Ukraine)